

K BRANDOMOVU ARTICULATING REASONS

Jaroslav PEREGRIN

V *Organonu F* č. 4/2002 uveřejnil Tomáš Marvan recenzi nové knihy Roberta Brandoma *Articulating Reasons*. Je to podle mne skutečně pozoruhodná kniha – zdá se mi však, že kritické připomínky, které v ní Marvan na adresu Brandomova přístupu vyjadřuje, se poněkud míjejí cílem, a protože Brandomův pohled na jazyk je blízký i mně (a navíc za Brandoma cítím ‚odpovědnost‘ v tom smyslu, že jsem ho do českého a slovenského filosofického kontextu uváděl¹), rád bych se pokusil některé z těch věcí uvést na to, co považuji za pravou míru.

Ne že bych si myslel, že na Brandomově knize není co kritizovat. Domnívám se, že Brandom poté, co načrtl, v *Making it explicit* (dále jen *MIE*), svou velkolepou fresku vztahu jazyka a světa, se zřejmě v důsledku přemíry jiných aktivit poněkud zadrhl v procesu dokreslování jejích detailů. V knize *Articulating Reasons* sice některé chybějící podrobnosti doplněny jsou – zdá se mi však, že zdaleka ne všechny eseje v ní obsažené odpovídají na otázky vyvolané *MIE* uspokojivým způsobem. O tom jsem však pojednal na jiném místě².

Shrnu nejprve, na jakých pilířích podle mne Brandomovo pojetí jazyka spočívá:

1. Pro jazyk jsou konstitutivní pravidla – význam výrazů je dán tím, že každý z nich podléhá pravidlům určitému typu. Jazyk je tedy, podobně jako u pozdního Wittgensteina, nahlížen primárně nikoli jako *věc* (propojení výrazů s významy-objekty), ale jako *činnost*. *Vyjadřovat pojem* není ničím jiným než *podléhat určitému typu pravidel*. (Tady je namístě vykiččené přirovnání jazyka k šachu: tak jako říci, že je nějaká figurka králem, *není nic jiného než říci, že se s ní podle pravidel šachu tahá tak a tak, není říci, že ten a ten výraz vyjadřuje takový a takový pojem – či obecněji má takový a takový význam – nic jiného než říci, že podléhá takovým a takovým jazykovým pravidlům.*) Zkratkovitě můžeme říci: *pojmy jsou prostě pravidla*. Naučit se, porozumět výrazu tedy primárně neznamena získat nějaký teoretický poznatek, ale získat jistou dovednost, totiž naučit se správně zacházet s příslušným výrazem.

2. Z hlediska sémantiky je podle Brandoma zásadním typem ‚jazykové hry‘ praxe *udávání a požadování důvodů*. Základním typem ‚tahu‘ této hry je *tvrzení*. Každým takovým tahem vznikají nějaké *závazky* a nějaká *oprávnění* – tvrdím-li něco, zavazuji

¹ V kontextu Marvanovy poznámky, že když vyšla Brandomova kniha *Making it Explicit*, „málokdo tušil, že se ve velmi krátké době stane jednou z nejvíce diskutovaných filosofických prací“, si neodpustím – protože již stárnu a stávám se ješitným – poznámku, že jsem ji nadšeně recenzoval bezprostředně poté, co vyšla (v *Canadian Philosophical Review* XV, 1995, 84-86); začátkem roku 97 jsem pak o této knize přednášel i v Bratislavě.

² Viz mou recenzi této Brandomovy knihy v *Erkenntnis* 55, 2001, 121-127 (je k dispozici i na mé stránce na <http://www.cuni.cz/~peregrin/writings-cz.htm>).

se tím totiž k tomu, že to, co tvrdím, v případě, že je to zpochybněno, odůvodním; a ten, kdo mé tvrzení slyší, je oprávněn je opakovat a případné odůvodnění delegovat na mě. Z tohoto hlediska hraje v rámci hry na udávání a požadování důvodů aktuální stav závazků a oprávnění účastníků diskurzu podobnou roli jako v šachu aktuální postavení na šachovnici, a závazky a oprávnění jsou tedy tím, „čím jazykové projevy hýbou“.

3. Protože udat pro něco důvody znamená předložit nějaká tvrzení, o jejichž pravdivosti panuje shoda a jejichž pravdivost garantuje pravdivost odůvodňovaného tvrzení, to jest z nichž odůvodňované tvrzení vyplývá. Je pro tuto hru zásadní vztah vyplývání a korelativní pojem inference (předpokládá se, že něco je *správně inferovatelné* či *odvoditelné* právě tehdy, když to vyplývá). Za zásadní ale můžeme považovat i některé další vztahy, například vztah *neslučitelnosti* (*inkompatibility*), který určuje, jaká tvrzení jsou těmi, kterými je dané tvrzení (implicitně) zpochybněováno.

4. Výrazy jsou tedy *obecně* charakterizovány tím, že jejich užití ve tvrzeních vede k závazkům a oprávněním. *Specificky* jsou charakterizovány tím, k *jakým konkrétním* závazkům a oprávněním vede – a to je charakterizováno zejména jednak těmi specifickými odůvodněními, která jsou pro ta která tvrzení potřeba, a jednak těmi, ve kterých může toto tvrzení figurovat jako konstituenta. Výrok je tedy z tohoto hlediska charakterizován svým *inferenčním potenciálem*: tím, z jakých výroků vyplývá a jaké výroky vyplývají z něj; a výraz je obecněji charakterizován inferenčním potenciálem výroků, ve kterých se vyskytuje³.

Marvanovy námitky proti tomuto obrázku, zdá se mi, pramení z toho, že není schopen nebo ochoten strávit představu, že pojmy mohou být skutečně jenom druhou stranou mince, jejíž jednou stranou jsou pravidla – že nejsou něčím na pravidlech nezávislým, co by s nimi mohlo – ale nemuselo – tak či onak souviset. Marvan píše, že Brandom stojí před dilematem: „buď řekne, že materiálně správné inference jsou brány za platné ... díky obsahu pojmů ..., nebo řekne, že lidé jako svobodné bytosti doslova *vytvářejí* svými praktickými postoji obsahy pojmů“. Já osobně zde žádné dilema nevidím: první z těchto možností z brandomovského pohledu jistě nedává rozumný smysl; Brandom samozřejmě musí zastávat názor, že lidé *vytvářejí* pojmy svými postoji. Pojmy jsou totiž věci pravidel a pravidla užívání výrazů jsou samozřejmě lidskou záležitostí.

Proč se Marvanovi zdá tento postoj problematický? Protože, říká, „dává lidem do rukou až příliš svobody při uplatňování pojmů“ a to by „kontrastovalo s [Brandomovým] kantovským chápáním pojmů“. Je nutno říci, že jsou-li pojmy pravidly, pak máme při jejich uplatňování právě tolik svobody, kolik máme při uplatňování pravidel (srov. opět třeba s pravidly šachu nebo pravidly silničního provozu). Pravidla vždy *můžeme* překročit (od toho jsou to *pravidla*, která se vyskytují v naší *říši svobody*; jinak by to byly *přírodní zákony*, jakými se řídí kameny padající k zemi ve své – a ovšem i naší – *říši zákona*). Na druhé straně je ovšem *překračovat nesmíme* – jejich

³ Rozpracováním formální stránky takto pojímané ‘inferenční sémantiky’ probírám v článcích ‘Meaning as an inferential role’ a ‘Semantics as based on inference’, které jsou – zatím v pracovních verzích – k dispozici na mé internetové stránce.

překročení je nějak *penalizováno* (ať už doslova, třeba příslušníkem dopravní policie, nebo v tom smyslu, že jejich překračováním se zbavujeme určitých možností, třeba možnosti hrát šachy, či určitých statutů, třeba statutu člověka, se kterým lze rozumně diskutovat).

Tohle se ovšem zdá být zcela neproblematické – takže Marvanova poznámka možná směřuje někam jinam? Nabízí se interpretace, že Marvanovo „uplatňování“ neodkazuje k *užívání* pojmů, ale k jejich *vytváření* – tedy nikoli k jednání podle pravidel, ale k jejich ustanovování. V *tomto* případě totiž skutečně máme absolutní svobodu v tom smyslu, že v něm nejsme omezováni žádnými dalšími *pravidly*. Proč bychom ale v tomhle neměli svobodu mít? Předpoklad, že volba jakýchkoli pravidel je omezována dalšími pravidly by zřejmě vedla k nekonečnému regresu. (Jsme ovšem samozřejmě omezováni *zákony* – nemůžeme například přijmout pravidlo, kterým bychom se díky svému fyziologickému ustrojení nebyli schopni řídit – třeba pravidlo zahrnující nekonečně dlouhé věty. A v dlouhodobé perspektivě nám může tlak zákonů, skrze přirozený výběr, ‚vnutit‘ třeba i nějaké velice specifické typy pravidel.⁴)

Dobrá, lze namítnout, ale lze od sebe vůbec vytváření a užívání pojmů oddělit? Nespočívá vytváření a užívání pojmu *kočka* v jedné a téže věci, totiž užívání slova „kočka“ určitým, ‚pravidelným‘ způsobem? Brandom má za to, že jakkoli se tyto dvě věci ‚dialekticky‘ proplétají (a to je jeden z klíčových důvodů, proč svoje názory vidí jako překonání Kanta směrem k Hegelovi), dvě různé věci to být musejí. Jinak by totiž pravidla nebyla ničím více než pravidelnostmi – a to podle Brandoma být nemohou. Z tohoto hlediska je podle něj zásadní lidský postoj, kterým něco *bereme za správné* – postoj, který jsme schopni zaujmout proto, že jsme normativní, rozumné bytosti, že žijeme nejenom v říši zákona, ale i v říši svobody. Fakt, že pravidla nemohou být pouhými pravidelnostmi, ale současně nemohou být explicitními předpisy (jak na to poukázal zejména Wittgenstein) ovšem vytváří filosoficky netriviální problém – tím se Brandom podrobně zabývá v Kapitole 1 *MIE*. Nevím, zda dobře rozumím Marvanovu tvrzení, že „jistě řešení by bylo představovat vypracování pojmu implicitního chápání materiální inference“; zdá se mi však, že by mohlo směřovat k tomu, o čem jsem právě mluvil. Pak by ale rozhodně nebylo pravda, že to Brandom nečiní.

Marvan pak Brandoma kritizuje za to, že „nám vlastně jen říká, že hráči dělají takové a takové tahy, neříká však, *proč* je dělají“. Není mi jasné, jaký druh odpovědi na tuto otázku postrádá. Můžeme se samozřejmě ptát: proč někdo říká třeba „Tamhle je kočka“? Zřejmou odpovědí může být například to, že to chce někomu sdělit; a to třeba proto, že chce svému posluchači naznačit, že by tu kočku mohli chytit a sníst... . Nechápu, proč by odpovídání na takové otázky mělo dělat Brandomovi potíže – příliš se jimi nezabývá proto, že o tomhle jeho knihy prostě nejsou, ty jsou o významu a potažmo o příslušných pravidlech, ne o ‚strategiích‘ diskurzu.

⁴ Takže naše svoboda zvolit si jazyk je, domnívám se, drasticky omezená Wittgenstein (1969, p. 110) poznamenává, že ač svou gramatiku bychom v principu *mohli* změnit, nebylo by to o nic snazší než se třeba zbavit strachu z ohně.

Opět bychom mohli uvažovat o tom, zda se Marvan ve skutečnosti nechce spíše ptát, proč *přijímáme* ta pravidla, která přijímáme. Na to opět existuje „přírodovědecká“ odpověď (protože nás k tomu disponoval přirozený výběr); samozřejmě na to ale nemůžeme, pod hrozbou nekonečného regresu, odpovědět tak, že na to existují pravidla – například že pro kočky užíváme slovo „kočka“ proto, že toto slovo vyjadřuje pojem *kočka* a z tohoto důvodu je tedy *správné* ho užívat pro kočky. Je jasné, že tohle by bylo z Brandomova hlediska zapraháním koně před vůz.

Marvan uvádí, že problém je v tom, že Brandom k jazyku přistupuje výhradně z pozice interpreta, který je „vně“ uvažovaného jazyka, a nikoli mluvčího, který je „uvnitř“. Jsem přesvědčen (a opakovaně jsem na to poukával), že rozlišení mezi postavením *uvnitř jazyka* a *vně jazyka* je zcela zásadní⁵; avšak nedomnívám se, že by toto rozlišení spočívalo v tom, že by ten, kdo je „uvnitř“, měl k dispozici nějaké informace, které nejsou k dispozici tomu, kdo je „venku“ – že by tedy pozorovatel, který by se dostal „dovnitř“, mohl udělat lepší *teorii*, než brandomovský pozorovatel, který je „vně“.

Domnívám se dokonce, že celá ta linie (post)analytické filosofie, která z mé perspektivy Brandomem kulminuje, vychází z Quinova poznatku, že z hlediska zjišťování faktů o jazyce na tom není vnitřní pozorovatel o nic lépe než ten vnější (to je úvaha, která Quina vede k závěru, že, jak říká, „neurčitost překladu začíná již doma“). Žádný z těchto pozorovatelů totiž nemá k dispozici jiná data, než je chování mluvčích toho jazyka, o který jde – a tedy, mohu-li parafrázovat klasika, *nic nemůže být v jazyce ještě to předtím nebylo v chování*. (A to, že Quinovy a Davidsonovy myšlenkové experimenty, stejně tak jako Brandomova zkoumání, jsou vedeny z perspektivy, která je povytce vnější, se mi zdá být právě karanténním opatřením proti nákaze svůdnou představou, že ten, kdo je uvnitř, má k dispozici nějaké informace, které jsou principiálně nepřístupné tomu, kdo je venku. Takové informace mít nemůže už prostě proto, že „uvnitř“ se nikdo z nás nerodí, každý se tam musí dostat „zvenčí“.)

V čem je tedy onen podstatný rozdíl mezi vnějškem a vnitřkem jazyka, o kterém jsem výše hovořil? Rozdíl je v tom, že zatímco z vnějšku se pravidla jazyka jeví jenom jako kontingentní fakta, jako pouhé pravidelnosti (i když třeba jako pravidelnosti ne přímo užívání jazyka, ale normativních postojů), z pohledu zevnitř se jeví jako nutnosti. Vstup dovnitř jazyka totiž spočívá v přijetí *závažnosti* pravidel, která ho konstituují. Česká věta *Vlaky nejsou zvířata* se bude vnějšímu pozorovateli jevit prostě jako korelát určitého empirického faktu o češtině, totiž toho, že mluvčí češtiny nepovažují za správné říkat *zvíře* něčemu, čemu považují za správné říkat *vlak* – a nebude pochybovat o tom, že tato věta by mohla být docela dobře nepravdivá (stačila by nepatrná odlišnost v historickém vývoji češtiny). Pro vnitřního pozorovatele je ale vymezením modálního prostoru, ve kterém se může pohybovat – pro něj tato věta pravdivá být *nemůže*.

Marvana by dále zajímalo, „jakými znalostmi či schopnostmi musí mluvčí disponovat, aby se mohl na diskurzivní praxi aktivně podílet“. Opět přesně nevím, jaký

⁵ Viz například můj *Význam a struktura*, §9.7.

druh odpovědi postrádá – nabízí se ta zřejmá: musí znát (i když ne nutně explicitně) pravidla a musí být schopen se jimi řídit. Jinými předpoklady toho, aby mohla bytost užívat jazyk se pak samozřejmě zabývá věda (fyziologie, neurologie, částečně i lingvistika ...).

Dále je podle něj otázkou, „jak brandomovský interpret dokáže proniknout do inferenčních vazeb a jak se mu podaří identifikovat inferenční statuty zkoumaného jazykového jednání“. To je otázka, jak se lze naučit jazyk – o té se toho lze dozvědět opět hodně od vědců a různé úvahy na toto téma předkládají i filosofové (viz např. Quinovy *Roots of Reference* či Wittgenstein). Z brandomovského hlediska je naučení se jazyku *principiálně* prostě naučením se komplikované hře či sadě praktik – v každém případě však vyžaduje schopnost porozumět normativnímu diskurzu (který podle něj není přeložitelný do diskurzu nenormativního!), jaká charakterizuje *rozumné* bytosti.

Filosofický ústav AV ČR
Jílska 1
110 00 Praha 1
peregrin@ff.cuni.cz